

JAV LIETUVIŲ TAUTININKŲ 1944 M. VASARIO 5–6 D. SEIMO SUŠAUKIMAS IR REIKŠMĖ

PROF. DR. JUOZAS SKIRIUS

*Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Dokumentinio paveldo tyrimo departamentas
Lituanistikos skyrius*

*Martynas Mažvydas National Library of Lithuania
Documentary Heritage Research Department
Lithuanian Studies Unit*

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius

El. paštas: juozas.skirius@lnb.lt

Santrauka

JAV lietuvių tautininkų veikla Antrojo pasaulinio karo metais praktiškai netyrinėta, nors šaltinių pakanka. Per karą jie aktyviai veikė JAV, ypač propagandos srityje, per savo politinę organizaciją – Lietuvai vaduoti sąjungą. Motyvuodami, kad Amerikos lietuvių taryba (ALT) nerodo aktyvumo, o 1943–1944 metais sparčiai keičiasi padėtis Rytų fronte – Lietuvai gresia antroji bolševikinė okupacija – kėlė mintį, kad reikia šaukti Amerikos lietuvių seimą ir ruoštis kovai už Lietuvos laisvę. Tuo pačiu siekta ne tik telkti tautininkus, bet ir stiprinti jų autoritetą tarp JAV lietuvių. 1944 m. vasario 5–6 dienomis Niujorke sušauktas Amerikos lietuvių seimas buvo labiau JAV tautininkų renginys, bet Lietuvos diplomatų vertinimu – pavykęs. Seimo priimti nutarimai buvo pradėti vykdyti ir padėjo lengvinti Lietuvos ir lietuvių likimą. Informacija apie Lietuvą JAV visuomenei buvo naudinga raginant šios šalies valdžią nepripažinti Lietuvos okupacijos. Mūsų šalies likimas buvo aiškiai siejamas su JAV pozicija. Seimas stipriau

konsolidavo tautininkus, jie ėmė daugiausia dėmesio skirti ne pačių vidaus problemoms spręsti ar ginčams su kitomis srovėmis, o politinei veiklai ir Lietuvos klausimui kelti.

Reikšminiai žodžiai: JAV lietuviai, tautininkai, Amerikos lietuvių seimas, 1944 metai, katalikai, Antanas Olis, Leonardas Šimutis, Kazys Karpius, Povilas Žadeikis.

Įvadas

Per Antrąjį pasaulinį karą, 1940–1941 metais, Lietuvą okupavus bolševikams, JAV lietuvių organizacijos telkėsi į bendrą politinę organizaciją – Amerikos lietuvių tarybą (ALT)¹. Tačiau 1941 m. vasarą JAV lietuviai tautininkai atskilo nuo ALT, sukūrė savo politinę organizaciją Lietuvai vaduoti sąjungą (LVS) ir iki 1948 metų veikė savarankiškai. 1948 m. tautininkai sugrįžta į ALT. Norėdami geriau suprasti JAV lietuvių pastangas politiškai kelti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimą ir materialiai remti Lietuvos žmones karo pabėgėlius bei tremtinius, turime įvertinti tautininkų, kaip ir kitų išeivijos srovių, vaidmenį.

JAV lietuvių organizacijų veikla Antrojo pasaulinio karo metais, ypač po 1941-ųjų, dar gana paviršutiniškai nušviesta istorikų darbuose. Plačiau apie tai rašė Juozas Banionis knygoje apie Lietuvos laisvinimą Vakarų šalyse, čia daugiau dėmesio skiriama JAV. Šios šalies lietuvių politinė veikla bendrais bruožais aptariama naujausioje J. Skiriaus knygoje². Tačiau JAV lietuvių tautinės srovės veikla

¹ Skirius, J. JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940.06.15–10.15: Lietuvai gelbėti tarybos įkūrimas. *Istorija*. Vilnius, 2012, t. 87, Nr. 3, p. 25–38; Skirius, J. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940.10.15–1941.05.15: nuo Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos. *Istorija*. Vilnius, 2013, t. 91, Nr. 3, p. 52–67.

² Banionis, Juozas. *Lietuvos laisvinimas Lietuvoje 1940–1975*. Vilnius: Lietuvos gyventojų ir rezistencijos tyrimo centras, 2010, p. 35–49, 66–75; Skirius, Juozas. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, p. 165–174.

Amerikos Lietuviu Seimas

Seimas atsibus
 Vasario-February 5-6, 1944
 Hotel Pennsylvania, N. Y. City

Rengimo Komisijos adresas:
 Dr. B. K. Vencius
 499 Grand Street
 Brooklyn, N. Y.

Sausio 10, 1944.

Mielas Tautieti:

Atėjo valanda kada mes Amerikos Lietuviai turime rupintis Lietuvos likimu. 1944 metai atnešė naujus darbus ir juos privalome išspręsti Amerikos Lietuvių Seime, kuris atsibus **New Yorke, Vasario-Feb. 5 ir 6 d., 1944 m., Hotel Pennsylvania.**

Lietuva tuoj virs nauju karo auku, ir mes kuriems rupi jos likimas stokime dabar į darbą jai pagelbėti. Karas Europoje šymet baigsis, kaip kalba aukštieji karo vadai. Dirbkim kad Lietuva vėl būtų atsteigta laisva, nepriklausoma demokratiška valstybė.

Iš Tamstos, kaipo savo kolonijos veikėjo, tikime didelės talkos šio Seimo reikale. Už visą Jusų padėtą darbą amžinai Jums bus dėkinga išlaisvinta Tėvynė.

Pasistengk Tamsta daug neragindamas pats važiuoti į Seimą, kviesk ir ragink savo kolonijos veikėjus, profesionalus ir draugijas, kuopas, klubus, kad siųstų delegatus. Kiekvienas pavienis Lietuvis, vyras ir moteris, privalo jaustis Lietuvos laisvės kareivis šioje jos kritiškoje valandoje, ir važiuoti į šį Seimą.

Kurie negali atvažiuoti į Seimą, kaip ir draugijos, prašomi siųsti savo auką sulyg išgalės Lietuvos gelbėjimo reikalams.

Pridėtus laiškus perduokite savo draugijų ar kuopų susirinkimui.

Hotel Pennsylvania randasi prie Seventh Ave. ir W. 32nd Street, prie Pennsylvania RR stoties, arti SLA Centro. Kurie norės užsisakyti tame hotelyje kambarį, rašykite tiesiog arba praneškite rengimo komitetui.

Su pagarba SEIMO RENGIMO KOMITETAS.

JAV lietuvių tautininkų kvietimas į Amerikos lietuvių seimą Niujorke.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 656, Ap. 4 B.334 L.10.

Iš kairės: Pijus J. Žiuris, dr. Stasys Biežis, senatorius C. W. Brooks, Antanas A. Olis ir Aleksandras G. Kumskis Vašingtone. 1945 m. kovo 22 d. *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius*, Dr. Kazio Pemkaus fondas (f. 2), P. J. Žiurio asmeninis archyvas.

1941–1945 metais praktiškai netyrinėta. Tiesa, yra vertingų užuominų Daivos Dapkutės monografijoje, skirtoje aktyvaus JAV lietuviu Juozo Bachuno-Bačiūno gyvenimui nušviesti³. Enciklopedinio pobūdžio medžiaga pateikta pačių JAV lietuvių tautininkų parengtoje trumpoje veiklos istorijoje⁴. Garsioje dr. Antano Kučo redaguotoje

³ Dapkutė, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 164–180.

⁴ *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. Jonas Puzinas ir Jonas P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1979, p. 267–286.

„Amerikos lietuvių istorijoje“ tautininkų veiklai tuo laikotarpiu skirta tik pusė puslapio, o JAV lietuvių tautininkų sukviestas seimas Niujorke vadinamas Lietuvai vaduoti sąjungos seimu⁵. Įdomu, kad JAV lietuvių katalikų veikėjas Leonardas Šimutis savo gausia faktine medžiaga pagrįstuose atsiminimuose nė žodžiu neužsiminė apie tautininkų sušauktą seimą Niujorke⁶. Taigi, 1944 m. vasario 5–6 d. seimas Niujorke literatūroje neaptartas.

Straipsnio tikslas – įvertinti 1944 m. seimą Niujorke ir paaiškinti JAV lietuvių tautininkų motyvus. Šiam tikslui teko apžvelgti tautininkų veikimą iki seimo sušaukimo ir nuostatas; aptarti konkuruojančios politinės organizacijos ALT ir Lietuvos atstovų JAV pozicijas šaukiamo seimo atžvilgiu; atkurti seimo eigą ir priimtus nutarimus bei bandyti suprasti seimo vaidmenį patiems tautininkams.

Straipsnis buvo rašomas remiantis archyviniais dokumentais ir to meto JAV lietuvių periodine spauda. Daug vertingos medžiagos yra sukaupta Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fonde (f. 656). Keliose bylose saugomas Lietuvos pasiuntinio Povilo Žadeikio susirašinėjimas seimo klausimu su konsulais Jonu Budriu, Petru Daužvardžiu bei JAV lietuvių tautininkų veikėjais. Yra išsaugota ir korespondencija su ALT pimininku L. Šimučiu. P. Žadeikis atidžiai sekė JAV lietuvių spaudą, o svarbesnių straipsnių, skirtų 1944 m. seimui, kaupė iškarpas. Rašant straipsnį, labai svarbi buvo konsulo J. Budrio parengta plati ir pakankamai detali 1944 m. seimo darbo apžvalga, adresuota Lietuvos diplomatinės tarnybos šefui Stasiui Lozoraičiui į Romą⁷. Apžvalgoje gerai atsispindi Lietuvos diplomatų, kaip pakankamai neutralių stebėtojų, vertinimas.

⁵ *Amerikos lietuvių istorija*. Red. dr. Antanas Kučas. So. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 553.

⁶ Šimutis, Leonardas. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1971, 499 p.

⁷ Lietuvos Generalinio Konsulato New Yorke Amerikos Lietuvių Seimo (Amerikos Lietuvių Tautininkų) įvykusio New Yorke, Pennsylvania viešbutyje, 1944 m. vasario 5 ir 6 dienomis APŽVALGA. LCVA, f. 668, ap. 1, b. 211, l. 1–12.

Jeigu iki seimo mūsų diplomatai buvo gana skeptiški, tai po jo gana pozityviai vertino renginį ir nutarimus. Lietuvos konsulas P. Daužvardis konsulato Čikagoje archyve taip pat kaupė dokumentus apie JAV lietuvius tautininkus: susirašinėjimą su jų veikėjais, spaudos iškarpas ir kt. Ši medžiaga saugoma Pasaulio lietuvių archyve Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje (toliau – LTSC / PLA). Įdomios ir vertingos medžiagos tyrimui duoda tautininkų veikėjų Kazio Karpiaus ir Vytauto Širvydo susirašinėjimas, saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname (toliau – ALKA). Susirašinėjimas atskleidžia seimo būtinumą, sušaukimo priežastis, nepasitenkinimą ALT veikimu.

Pasiruošimas seimui ir jo pravedimas detalai nušviestas JAV lietuvių tautininkų spaudoje („Dirva“, „Margutis“ ir „Vienybė“). O oponuojančių ALT vadovų požiūris bei nuotaikos gerai atsispindi jų katalikų („Draugas“, „Amerika“ ir „Darbininkas“) bei socialistų („Naujienos“) spaudoje.

1. JAV lietuvių tautininkų veikla 1943 m. rudenį ir seimo idėjos atsiradimas

JAV lietuvių tautininkų veiklos dokumentai ir išeivių spauda patvirtina, kad tautininkų partinis gyvenimas suaktyvėjo 1943 metų pirmoje pusėje, buvo reiškiamas nepasitenkinimas, jų nuomone, ALT neveiklumu. Tai buvo viena iš priežasčių, pagyvinusių ir ALT veiklą, ši organizacija 1943 m. rugsėjo 2–3 dienomis surengė Amerikos lietuvių konferenciją Pitsberge. Tačiau šioje konferencijoje kaip delegatai nedalyvavo JAV lietuvių tautininkų atstovai. Tam jie turėjo savų priežasčių⁸.

Dar 1943 m. gegužės 30 d. JAV tautininkų konferencijoje Bruklina, kur buvo svarstoma tolesnė tautininkų veikla, įkurtas bendras Tautininkų centras, visų organizacijų, priklausančių centrai, veiksmams derinti. Jo valdybai pavesti santykiečiai ir su kitų ideologijų

⁸ Plačiau žr.: Skirius, J. Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo. *Oikos*, 2020, Nr. 1 (29), p. 53–70.

organizacijomis bei pavieniais veikėjais „prisilaikant susitarimo principo“. Be to, konferencijoje nutarta, kad visos tautinės organizacijos, susitarusios laiko ir vietos klausimais, sušauks JAV lietuvių tautininkų seimą, kuris „išrinks visos Amerikos Tautininkų Centrą“⁹. Vis dėlto tautininkų susiskaldymo iki galo nepavyko likviduoti. Tą pripažino ir savaitraščio „Dirva“ redaktorius Kazys Karpčius¹⁰. Konferencijoje užsiminta ir apie Amerikos lietuvių visuotinio seimo sušaukimą. Bet diskusijų metu prieita prie išvados, jog „apie tokį seimą nėra reikalo kalbėti ir jis neįvyks“. Tokio seimo, kaip buvo pabrėžta, nenori JAV lietuviai socialistai ir kiti, nes bijo, kad tame seime „vadovybę paims Smetona su Karpčiumi“¹¹, t. y. seime dominuos tautinės krypties atstovai. Taip buvo manoma politiniuose tautininkų sluoksniuose. Būtina paminėti, kad karo metais tarp JAV lietuvių veikėjų vis nuskambėdavo mintis sušaukti Amerikos lietuvių visuotinį seimą. Net buvo nurodomi seimo sušaukimo metai – 1944-ieji.

JAV lietuviai tautininkai Visuotinį seimą prisiminė 1943 m. lapkričio pradžioje, kai tarp ALT ir tautininkų Lietuvių tautinio šalpos fondo (toliau – LTŠF), pavaldaus LVS, vadovų jau kuris laikas vyko derybos dėl bendro JAV lietuvių šalpos fondo sukūrimo. Radikalesnis tautininkų sparnas, susitelkęs apie „Dirvą“, piktnosiai altininkų reikalavimais ir įtarė, kad ALT vadovybė, pasinaudodama kai kurių tautininkų vadovų nuoširdumu, derybose siekia juos apgauti ir po to „tautininkus nustumti į šalį“¹². JAV lietuvių bendras šelpimas, skirtas

⁹ Amerikos lietuvių tautininkų konferencijos protokolas (iškarpa iš *Naujienos*. 1943, birželio 18). *LTSC / PLA*. Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, dėžė 2, b. 30 (Amerikos lietuviai tautininkai 1941–1977 m.), l. n.

¹⁰ 1943 06 18 K. Karpčius iš Klivlando laiškas V. Širvydui į Niujorką. *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpčiaus laišakai V. Širvydui 1937–1945 m.), l. n.

¹¹ Buvęs. Iš Tautininkų konferencijos (iškarpa iš *Tėvynės*. 1943, birželio 11, p. 6); Paulauskas, K. J. Tautininkų konferencija (iškarpa iš *Naujienos*. 1943, birželio 4). *LTSC / PLA*. Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, dėžė 2, b. 30 (Amerikos lietuviai tautininkai 1941–1977 m.), l. n.

¹² 1943 10 30 K. Karpčius iš Klivlando laiškas V. Širvydui į Niujorką. *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpčiaus laišakai V. Širvydui 1937–1945 m.), l. n.

nukentėjusiems nuo karo Lietuvos žmonėms, tautininkų įsitikinimu, turi apimti visą išeiviją, ši turi žinoti, kaip veiks sudaromas bendras šalpos fondas. O tai galima padaryti sušaukus Visuotinį seimą. Tai, jų įsitikinimu, būtų savotiška atrama prieš ALT antitautininkiškus siekius. Motyvuojant, kad reikia vienyti visų JAV lietuvių patriotinių jėgų fondus ir pagyvinti aukojimą, 1943 m. lapkričio 11 d. „Dirvos“ numeryje buvo paskelbta informacija, jog LVS ir LTŠF Centro valdybos sumanė 1944 m. vasario 16 d. Niujorke sušaukti Visuotinį Amerikos lietuvių seimą¹³. Opozicinė spauda į tai nereagavo. Matyt, vertino kaip eilinį tautininkų propagandinį siūlymą.

Gruodžio 19 d. Klivlande įvyko JAV lietuvių tautininkų posėdis, kuriame dalyvavo dr. Bladas Vencius, Juozas Sagys ir Domas Klinga iš Bruklino, Antanas Olis iš Čikagos, J. J. Smailys ir Čiurlionytė-Douvan iš Detroito bei K. Karpus, Pijus J. Zuris (Žiūrys), dr. Stasys T. Tamošaitis ir kiti iš Klivlando. K. Karpus šį susitikimą įvardino kaip Klivlando konferenciją, kurios tikslas – suderinti tautininkų vadų pozicijas, vieniems kitus palaikyti, siekiant tikslų derybose su ALT vadovybe¹⁴. Vienbalsiai nutarta 1944 m. vasario 5–6 dienomis Niujorke šaukti Amerikos lietuvių seimą Lietuvai gelbėti ir kviesti „visus patriotus Lietuvos, kaip paskirus vyrus ir moteris, taip ir draugijų, kuopų bei klubų atstovus“¹⁵. Kvietime JAV lietuviai vadinami „Lietuvos laisvės kareiviais“, kurie turi rūpintis ir eiti dirbti dėl Lietuvos nepriklausomybės. Posėdyje numatyti ir preliminarūs klausimai, kuriuos privalės svarstyti seimas: bus nutarta, ko imtis, kad Lietuva būtų priimta į Jungtines Tautas; iškilmingai paminėti Lietuvos nepriklausomybės 26 metų sukaktį; JAV lietuvius raginti dar labiau remti JAV vyriausybės pergalę kare perkant karo bonus (obligacijas) ir t. t.

¹³ Kas reikia toliau daryti Lietuvai vaduoti sąjungai. *Dirva*. 1943, lapkričio 11, Nr. 46, p. 3; Seimas Rengiamas New Yorke. *Ten pat*.

¹⁴ 1944 01 02 K. Karpiaus iš Klivlando laiškas tautininkų veikėjams. *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laišakai V. Širvydui 1937–1945 m.), l. n.

¹⁵ Šaukiama Amerikos Lietuvių Seimas Lietuvai Gelbėti. *Dirva*. 1943, gruodžio 24, Nr. 52, p. 3.

Akcentuota, kad seime dalyvaus prezidentas Antanas Smetona ir kiti žymūs Lietuvos bei JAV veikėjai. Raginta visus ruoštis į seimą, sekti spaudą, kur bus plačiau pranešta apie būsimą renginį. Seimą surengti buvo pavesta Bruklino lietuviams tautininkams¹⁶. Kvietimą pasirašė LVS ir Rytų tautininkų centras (toliau – RTC).

Taip pat posėdyje pabrėžta, kad daugiau negalima laukti ir atidėlioti JAV lietuvių visuotinės akcijos gelbstint Lietuvą, nes sąjungininkai artėja prie pergalės, kyla klausimas dėl mažų pavergtų tautų likimo. Jau atėjo laikas JAV lietuviams „pareikšti savo balsą pritaikytą momentui ir reikalui“¹⁷. RTC sekretorius J. Sagys kvietime į seimą nurodė, kad tarptautinė ir karo padėtis dabar tokia, kad Lietuvos likimas labai neaiškus, nes prie jos artėja Raudonoji armija ir bet kurią dieną „galime išgirsti, kad senoji mūsų Tėvynė paversta iš naujo griuvėsiais ir pelenais“. Pabrėžė, jog niekas Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės nedovanos, jei patys lietuviai nepasirūpins¹⁸.

Beje, numatoma seimo sušaukimo data keičiasi. Iš pradžių buvo numatyta seimą praveisti 1944 m. vasario 16 d. (trečiadienį). Bet tai darbo diena, tad delegatai greičiausiai negalėtų atvykti į renginį. Be to, ir patys tautininkai kritikavo ALT surengtą JAV lietuvių konferenciją 1943 m. rugsėjo 2–3 dienomis (ketvirtadienį ir penktadienį) atkreipdami dėmesį, kad „pirmiausia laikas parinktas nepatogus, vidurys savaitės, nors buvo lengvai galima padaryti pabaigoje“¹⁹. Todėl seimui praveisti tautininkai pasirinko vasario 5–6 dienas (šeštadienį ir sekmadienį), o ne savaitę vėliau, tai yra vasario 12–13 dienas, nes, reikia manyti, pastarąsias įvertino kaip išveivijos pasiruošimą, gal net ir šventimą Lietuvos nepriklausomybės dienos savo bendruomenėse.

¹⁶ *Ten pat.*

¹⁷ *Ten pat.*

¹⁸ 1944 01 15 J. Sagio iš Niujorko laiško JAV lietuvių veikėjams nuorašas. *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 9 (J. Sagio laišakai V. Širvydui 1934–1945 m.), l. n.

¹⁹ 1943 07 25 J. Sagio iš Niujorko laiškas V. Širvydui į Niujorką. *Ten pat.*

1943 m. gruodžio 31 d. savaitraščio „Dirva“ numeryje, kaip ir kituose tautininkų leidiniuose, buvo paskelbti konkretesni būsimo Seimo uždaviniai, papildantys anksčiau skelbtus. Pirmu numeriu įvardytas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas bendradarbiaujant su JAV ir Lietuvos valdžios įstaigomis (t. y. su Lietuvos atstovybėmis JAV ir prezidentu A. Smetona). Tuo pačiu nuspręsta prašyti JAV gubernatorių paskelbti Lietuvos nepriklausomybės Vasario 16 d. dokumentą valstijose talkininkaujant JAV lietuviams. Telkti JAV lietuvių moteris, kareivių motinų ir žmonių organizacijas, bendram darbui rinkti rūbus nuo karo nukentėjusiems Lietuvos žmonėms. Stiprinti ir suartinti Amerikos lietuvių legionų narius, siekti jų paramos grįžtančiams JAV kariams lietuviams iš karo bei karo reikalais. Be to, buvo pabrėžta, kad Seime bus keliami ir kiti aktualūs klausimai, svarbūs Lietuvai ir JAV.

Labai svarbu, kad seimo organizatoriai aiškiai nurodė, jog seime „nebus svarstoma kokią valdžią mes Amerikos lietuviai norime Lietuvos žmonėms primesti. Prezidentai ir ministrai bus išrinkti Lietuvoje. Mes tik rūpinkimės ir dirbkime, kad lietuvių tauta ir šalis būtų išlaisvinta ir Lietuvos nepriklausomybė atstatyta“²⁰. JAV lietuviai tautininkai neužsiminė apie būsimą nepriklausomos Lietuvos santvarką, bet pabrėžė Vasario 16 d. aktą kaip būsimos atkurtos valstybės pamatą. Tuo tarpu ALT organizuota Amerikos lietuvių konferencija Pitsberge aiškiai deklaravo siekianti demokratinės Lietuvos. Tokią poziciją JAV lietuviai tautininkai, reikia manyti, priėmė jautriai, kaip ALT bandymą kritiškai vertinti A. Smetonos valdymo laikotarpį, o patį prezidentą eliminuoti iš politinės veiklos. Išeivijos spaudoje paaiškinamos ir dar kelios seimo šaukimo priežastys. Tik seime, tautininkų nuomone, būsią galima sudaryti lietuvių delegaciją siųsti pas JAV prezidentą Frankliną D. Rooseveltą (kaip pasielgė JAV lenkai). Delegacijos tikslas

²⁰ Šaukiama Amerikos Lietuvių Seimas Lietuvai Gelbėti. *Dirva*. 1943, gruodžio 31, Nr. 53, p. 3; Šaukiama Amerikos Lietuvių Seimas Lietuvai Gelbėti. *Margutis*. 1943, Gruodis-December, p. 13 ir kt.

išsiaiškinti, kaip Lietuvos likimas buvo nuspręstas Maskvos bei Teherano konferencijose. Kokių pozicijų laikosi prezidentas? Iš to paaiškėsia, ko JAV lietuviai turi toliau siekti. Mat artėjantys 1944 metai labai palankūs politikai, nes vyksią JAV prezidento ir Kongreso narių rinkimai²¹. Suprantama, tuo sėkmingai galėjo pasinaudoti JAV lietuviai, įgyvendindami savo tikslus.

2. ALT vadovybės reakcija į tautininkų rengiamą seimą

ALT vadovybė iki pat 1943 m. gruodžio pabaigos nebuvo girdėjusi (arba nekreipė dėmesio) apie JAV lietuvių tautininkų planuojamą sušaukti Amerikos lietuvių seimą. Gruodžio 26 d. ALT sekretorius Pijus Grigaitis laiške Matui J. Vinikui, Susivienijimo lietuvių Amerikoje sekretoriui, į Niujorką rašė, jog apie tokį tautininkų planą „nieko nebuvo girdėjęs“, bet jei jie tokį seimą šauks, tai bus „tik siauros grupės susirinkimas, kuriuo plačioji visuomenė mažai tesiinteresuos“²². Bet ALT pirmininkas Leonardas Šimutis dienoraštyje gruodžio 27 d. rašė, kad laikraštis „Vienybė“ paskelbė, jog „tautininkai iš tikrųjų užsimanė šaukti seimą“²³. Ši žinia išjudino ALT vadovybę. Pats L. Šimutis, kaip dienraščio „Draugas“ redaktorius, kitą dieną parašė laikraščiui, kaip pats pabrėžė, „stiprų straipsnį“. Be to, seimo klausimu parašė laiškus kun. Jonui Balkūnui ir savitraščio „Amerika“ redaktoriui Juozui Laučkai, telefonu kalbėjosi su konsulu Petru Daužvardžiu, P. Grigaičiu ir Miku Vaidila²⁴. Jau pirma ALT vadovų

²¹ New Yorko Seimui Teks Ginti Lietuvos Likimas. *Dirva*. 1944, sausio 7, Nr. 1, p. 1; Lietuvių seimas, įvyks New York'e, vasario-feb. 5 ir 6, 1944. Kviečiami visi lietuviai. *Margutis*. 1944, Sausis-January, p. 13.

²² 1943 12 26 P. Grigaičio laiško M. J. Vinikui į Niujorką nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 3.

²³ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1943 m. gruodžio 27 d. *LTSC / PLA*. Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1943 m. dienoraštis, l. n.

²⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1943 m. gruodžio 28 d. *Ten pat*.

reakcija buvo nepalanki tautininkų planui. Ypač tai atspindėjo laikraštyje „Draugas“ gruodžio 29 d. paskelbtame straipsnyje „Netikslus tautininkų darbas“, šis tapo kitų oponuojančių spaudinių pagrindu. Pirmiausia straipsnio autorius L. Šimutis įžeidžiai, tiesa, kabutėse, rašo, kad nustebo perskaitęs „fašistuojančių lietuvių laikraščiuose“ („Dirva“, „Vienybė“ ir „Amerikos lietuvis“) pranešimą, kad Lietuvai vaduoti sąjunga ir Rytų tautininkų centras šaukia „Amerikos lietuvių seimą“²⁵. Straipsnyje abejojama, kad tai būsiąs Amerikos lietuvių seimas, nes jam sušaukti per mažai duota laiko. Pasiruošti tokiam renginiui, pabrėžia autorius, reikia bent trijų mėnesių, kad organizacijos ir draugijos galėtų gautus kvietimus apsvarstyti ir atstovus išrinkti. Be to, atkreipiamas dėmesys, kad „seimo“ kvietėjai neatstovauja jokioms lietuvių draugijoms ar organizacijoms, o LVS „susideda ne iš draugijų ar organizacijų, bet iš keletos paskirų, gerokai „fašistuojančių tautininkų“, kurios dvasios vadas yra A. Smetona“²⁶. Kartu lyg ir bandoma pasakyti, jog jeigu reikėjo sušaukti Amerikos lietuvių seimą, kuriame būtų atstovaujama lietuvių daugumai, „iniciatoriai turėjo pasitarti ir susitarti su Amerikos Lietuvių Taryba, kurion įeina visos didžiosios mūsų centrinės organizacijos, šimtai draugijų ir t. t.“ arba, jeigu nenori bendrauti su ALT, galėjo kalbėtis atskirai su didžiųjų organizacijų vadovybėmis. Tačiau, kaip sakoma straipsnyje, jie to nepadarė ir todėl savo suvažiavimą Niujorke turi vadinti kitu vardu – „Ar ne tiksliau būtų pavadinti – Fašistuojančių Tautininkų suvažiavimu“²⁷. Straipsnio autorius įtarė, kad tokiu „seimu“ tautininkai nori pareikšti nepasitenkinimą Pitsbergo konferencija, kuri „aiškiai ir griežtai pasisakė už demokratiškos Lietuvos atsteigimą“. Autorius net kreipėsi į A. Smetoną ragindamas, jeigu jam rūpi JAV lietuvių vienybė bei laisvos ir nepriklausomos Lietuvos atkūrimas, „sudrausti savo sekėjus, kad jie nedrįstų operuoti Amerikos lietuvių vardu ir žaisti Lietuvos

²⁵ Netikslus tautininkų darbas. *Draugas*. 1943, gruodžio 29, Nr. 306, p. 4.

²⁶ *Ten pat.*

²⁷ *Ten pat.*

likimu²⁸. JAV lietuvių socialistų savaitraštis „Keleivis“ teigiamai reagavo į straipsnį „Draugo“ laikraštyje. Socialistams atrodė, kad ALT konkuruojančios grupės – tautininkai ir komunistai – nenori nusi-leisti po Pitsbergo konferencijos, todėl ir vieni, ir kiti nusprendė šaukti savo „suvažiavimus“. Be jiems gali nepasisiekti, nes jų nepalaiko JAV lietuvių organizacijos. JAV lietuvių visuomenė „nepritaria nei fašizmui, nei bolševizmui. Ji stovi už demokratiją, už kurią šiandien kariauja Amerika ir Anglija“. Perspėjo, kad toks „seimas“ gali padaryti blogą įspūdį JAV valdžiai²⁹. Suprantama, po tokių straipsnių oponentų santykiai dar labiau atšalo, dar labiau sustiprėjo tarpusavio kritika.

Ilgai laukti neteko. Į „Draugo“ nuomonę reagavo „Dirvos“ redaktorius K. Karpus. Pirmiausia jį stebina, kad ALT vadovai bando nepripažinti, kad LVS gali Lietuvos gelbėjimo reikalais rūpintis, nes „Tarybininkai vadina save tais „pateptais“ ir „visagalinčiais“ Lietuvos vadavimo ir šelpimo monopolį savo rankose turėti“ ir negali suprasti, kad dar yra tokių, kurie „drįstų be mūsų „leidimo“ kokį Lietuvos vadavimo reikalu žingsnį imti“³⁰. Tuo tarpu tautininkai, nurodoma straipsnyje, „niekur niekada nepasakė Tarybininkams, kad jiems draudžiama dirbti Lietuvos reikalais“, atvirkščiai, nuolat ragino ALT dirbti, ir tautininkai pasiryžę dirbti demokratiškai su visais, kurie sutinka bendradarbiauti. Straipsnyje pabrėžiama, jog tautininkai pripažįsta Pitsbergo konferenciją, kuri atliko darbą, kokį numatė Lietuvos reikalais 1943 metais. Bet konferencija nenumatė darbų, kurie „iškilo ir iškils 1944 metais“. Šie metai, anot autoriaus, nulems Lietuvos likimą. Todėl ir reikalingas Amerikos lietuvių seimas. Be to, K. Karpus priminė skaitytojams, kad „Tarybininkai ir p. Šimutis ignoruoja Lietuvos Prezidentą“,³¹ suprantama, kaip nepriklausomos Lietuvos simbolį.

²⁸ *Ten pat.*

²⁹ Smetonos kavalieriai šaukia „seimą“. *Keleivis*. 1944, sausio 5, Nr. 1, p. 2.

³⁰ Taigi, pakalbėkime rimčiau. *Dirva*. 1944, sausio 7, Nr. 1, p. 3.

³¹ *Ten pat.*

Emocingai reagavo Niujorko tautininkų laikraščio „Vienybė“ redakcija, pasipiktinusi „Draugo“ lipdoma tautininkams „fašizmo“ etikete. Pagrindiniame straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad ir JAV lietuviai komunistai visus (ir tautininkus, ir katalikus, ir socialistus, ir kt.), kurie nepritaria jų politikai, laiko fašistais. „Vienybė“ kėlė klausimą: kuo geresni altininkų dienraščiai „Draugas“ ir „Naujienos“ palyginus su komunistų dienraščiais „Laisvė“ ir „Vilnis“.³² Vadinasi, ir altininkų retorika panaši į komunistuojančių JAV lietuvių. Be to, „Vienybė“ piktnasi ir ALT vadovų susireikšminimu, nes, jų įsitikinimu, tik jie gali šaukti Amerikos lietuvių seimą, o ne LVS ir jos skyriai. Ne paisant to, straipsnyje altininkai raginami, jeigu jiems rūpi Lietuvos ateitis, „savo asmenines ambicijas bent laikinai pasidėti į šalį ir į bendrą darbą stoti švariomis rankomis“³³. O darbų, kaip nurodoma, nusi-matė rimtų – seime reikės svarstyti, kaip gelbėti lietuvių tautą, kuriai šiandien jau gresia mirtinas pavojus, artėjant prie Lietuvos Raudona-jai armijai. Be to, pabrėžta, kad seime nebus svarstoma, kokia valdžia Lietuvoje turėtų būti po karo³⁴. Lyg ir norima nuraminti demokra-tijos šalininkus, kad tautininkai seime nekels A. Smetonos valdžios grąžinimo Lietuvoje. Taip pat užsiminta, kad seime bus svarstomas JAV valdžios rėmimas kare. Mat nuo 1944 m. sausio 18 d. JAV valdžia planavo platinti ketvirtą karo paskolą. Jos išplatinimas, akcentuojama straipsnyje, kiekvieno JAV piliečio pareiga pirkti paskolos obligacijų, nes nuo to priklauso ir karo pabaiga, demokratijos pergalė. Priminta, kad JAV lietuviai aktyviai dalyvavo platinant pirmas tris karo pasko-las, o dabar reikės seime tą klausimą vėl kelti ir į tą procesą vėl įtrauk-ti JAV lietuvius³⁵. Taigi, remiantis JAV lietuvių tautininkų spauda, galima apibendrinti, kad tautininkai seimo būtinumą argumentavo

³² Bolševikiškais epitetais šaudydami si Lietuvai nepriklausomybės neiškovosime. *Vienybė*. 1944, sausio 7, Nr. 2, p. 4.

³³ *Ten pat*.

³⁴ *Ten pat*.

³⁵ Į talką. *Ten pat*.

besiklostančiomis 1944 metų naujomis karo sąlygomis – pralaiminti nacistinė Vokietija Rytų fronte ir neaiški Lietuvos politinė perspektyva. Be jokios abejonės, svarbus buvo ir tautininkų noras išplėsti savo veikimą bei sustiprinti įtaką pačioje JAV lietuvių visuomenėje. Aiškiai matyti, kad tautininkų dėmesys nukreiptas į platesnę visuomenę, apeinant kritiškai nusiteikusius organizacijų vadovus³⁶.

Kritika nesustabdė tautininkų pasiruošimo. 1944 m. sausio 10 d. seimo rengimo komisija, vadovaujama dr. B. K. Venciaus, išsiuntinėjo parengtą kvietimą. Kvietė siųsti delegatus visų JAV lietuvių kolonijų veikėjus, draugijas, kuopas ir klubus. Seimo tikslas – organizuoti darbą, kad Lietuva vėl būtų atkurta „laisva, nepriklausoma demokratiška valstybė“³⁷. Tautininkų aktyvumą sustiprino netikėta prezidento A. Smetonos žūtis. Dabar rengiamas seimas jau buvo siejamas ir su A. Smetonos gedulingu pagerbimu, kviečiant į seimą našlę Sofiją Smetonienę. Eiliniame tautininkų pranešime spaudoje buvo paryškintomis raidėmis akcentuojama, kad seimo atidarymo metu maldą atliks kun. Anicetas Linkus iš Čikagos³⁸. Tuo norėta parodyti, kad ir kunigai dalyvaus šiame renginyje. Be to, prasiplėtė ir rengėjų ratas. Prie LVS bei RTC prisijungė ir organizacija „Lietuvos draugai Amerikoje“ (*American Friends of Lithuania*), kurioje buvo nemažai nelietuvių. Šios organizacijos pirmininkas P. J. Zuris spaudoje kreipėsi į JAV lietuvius ir aptarė seimo uždavinius. Svarbiausia mintis – suvienyti visų JAV lietuvių jėgas sunkiam darbui, atkuriant „nepriklausomą, demokratinę Lietuvą“. Autorius pabrėžia, kad JAV lietuviams be JAV valdžios pagalbos tai padaryti bus be galo sunku. Bet JAV lietuviai – JAV piliečiai ir savo šalies geri patriotai – turi teisę reikalauti iš valdžios, kad „mūsų gimtoji šalis nebūtų apleista ir diskriminuota“. Bet pirmiausia, anot P. J. Zurio,

³⁶ 1944 01 23 K. Karpio iš Klivlando laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 16.

³⁷ Seimo rengimo komiteto kvietimas – Mielas Tautietei. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 10.

³⁸ Amerikos Lietuvių Seimas. *Dirva*. 1944, sausio 14, Nr. 2, p. 3; Rimvydis K. Antanui Smetonai Mirus. *Ten pat*, sausio 21, Nr. 3, p. 4.

reikalinga visų JAV lietuvių vienybė, nes seime reikės sudaryti iš žymių JAV lietuvių komitetą, kurio pareiga bus „dėti pastangas per Kongresą, Senatą, laikraščius ir kitais būdais iškelti šį reikalą (Lietuvos – J. S.) viešumon“³⁹. Suprantama, jei Lietuvai nebus leista dalyvauti tuose tarp-tautiniuose pasitarimuose, kur bus svarstomas jos likimas.

L. Šimutis po susitikimo su pasiuntiniu P. Žadeikiu sausio 19 d. Vašingtone šiek tiek švelniau atsiliepė apie tautininkus. Spalio 25 d. publikuotame straipsnyje „Drauge“ jau nebėra etiketės „fašistai“, bet griežtai pasisakoma prieš „Amerikos lietuvių seimą“, nes į Niujorką nesirošia važiuoti, kaip nurodo straipsnyje, katalikiškų organizacijų atstovai, nedalyvaus SLA ir „Sandaros“ centrų atstovai, kaip ir ALT vadovybė. Todėl siūlė tą tautininkų suvažiavimą pavadinti „Amerikos lietuvių tautininkų seimu“⁴⁰ ir taip būsią išvengta, anot straipsnio autoriaus, ne tik dar didesnio JAV lietuvių skilimo, bet ir kalbėjimo visų JAV lietuvių vardu.

Sausio 27 d. ALT vadovybė gavo iš LVS kvietimą dalyvauti seime⁴¹. Tuoju buvo paruoštas atsakymas. Argumentuodami, kad tautininkai nepasitarė nė su viena stambesne JAV lietuvių organizacija ir ignoroja ALT, o Pitsbergo konferencijos sprendimus deda į „seimo“ programą, ALT vadovai nematė pagrindo tokiam „seimui“ šaukti. Bet tautininkų reklamuojamas visų JAV lietuvių suvažiavimas, altininkų nuomone, „gali suklaidinti dalį Amerikos visuomenės“ ir „gali įnešti daug nesantaikos į Amerikos lietuvių tarpą“, trukdyti, kaip padarė JAV lietuviai komunistai, patriotinį JAV lietuvių darbą. Todėl ALT vykdomasis komitetas vienbalsiai nutarė kvietimą atmesti⁴². Atskirai

³⁹ Zuris, P. J. Amerikos Lietuvių Seimas New Yorke, vasario 5 ir 6, ir jo uždaviniai. *Ten pat.*

⁴⁰ Dar dėl tautininkų seimo. *Draugas*. 1944, sausio 25, Nr. 20, p. 4.

⁴¹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. sausio 27 d. *LTSC / PLA*. Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1944 m. dienoraštis, l. n.

⁴² Amerikos Lietuvių Taryba atmetė smetonininkų „kvietimą“. *Keleivis*. 1944, vasario 9, Nr. 6, p. 2; Am. Liet. Taryba apie „seimą“ (iškarpa iš 1944 m. vasario 4 d. savaitraščio *Amerika*). *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 30.

pareikštas dar vienas priekaištas, jog kvietimą ALT gavo tik savaitę prieš renginį, o šis organizuojamas taip, kad JAV lietuvių organizacijos, kad ir norėdamos, negalėjo laiku apsvarstyti kvietimo, padaryti vienokias ar kitokias išvadas, išrinkti delegatus⁴³. Tiesa, įdomi katalikų savaitraščio „Amerika“ redakcijos nuomonė. Ji taip pat nepripažįsta šaukiamo seimo, bet pastebi ir teigiamą aspektą: šis suvažiavimas Niujorke gali sujungti bendram darbui JAV lietuvius tautininkus, „kurie savitarpyje yra labai susiskaldę“. „Amerika“ pabrėžia, jog tautininkai, kai turės savo bendrą programą ir žinos, ko siekia, gal pamatys, kad „bendras Amerikos lietuvių darbas Amerikos karo pergalei pasiekti ir pagelbėti Lietuvai laisvę atgauti yra toks didelis idealas, dėl ko verta aukotis“⁴⁴. Ir čia matyti JAV lietuvių bendro darbo siekis. Tai gi, abi pusės pasisako už bendrą politinį darbą. Bet jo, deja, niekaip nepavyksta įgyvendinti.

3. Lietuvos atstovų JAV pozicija

1943 m. gruodžio 23 d. konfidencialiu raštu Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Jonas Budrys informavo pasiuntinį P. Žadeikį, kad SLA organo savaitraščio „Tėvynė“ redakcija gruodžio 22 d. iš LVS gavo aplinkraštį, kad 1944 m. vasario 5–6 dienomis toji sąjunga šaukia Amerikos lietuvių seimą Niujorke. Anot konsulo, taip „patys lietuviai išstatys Lietuvos bylą ant pajuokos ir pakenks Lietuvos vadavimo idėjai“. Jis įsitikinęs, kad ALT griežtai pasisakys prieš; JAV spauda ir radijo komentatoriai, palankūs ALT, tautininkus „nustums į dešinę ir pravardžiuos fašistais“. Be to, J. Budrys kėlė klausimą, kaip reikės elgtis Lietuvos atstovams. Pasak jo paties, sveikinti tai reiškia eiti į konfliktą su ALT. Nesveikinti – tai ignoruoti A. Smetoną, su kuriuo siejamas tas seimas; šis asmuo dar bus reikalingas Lietuvai vaduoti.

⁴³ Ar seimas ar masinis mitingas? *Draugas*. 1944, vasario 1, Nr. 26, p. 4.

⁴⁴ Tai tik eilinis mitingas. *Ten pat*, vasario 2, Nr. 27, p. 4 (*Draugas* cituoja straipsnį *Amerikoje*).

Konsulas prašė patarimo seimo klausimu. Pats užbaigė laišką mintimi, kad „tokiame reikale negalime būti pasyviais stebėtojais“⁴⁵. P. Žadeikio greito atsakymo nebuvo (bent nepavyko rasti), bet ant minėto J. Budrio rašto pasiuntinio ranka pieštuku užrašyta, jog, būdamas Niujorke pas lietuvius, jis žodžiu pasakė, kad Lietuvos atstovams nėra reikalo kištis į Amerikos lietuvių vidaus reikalus⁴⁶. Reikia suprasti, kad ir į JAV lietuvių tautininkų reikalus Lietuvos atstovai nesikiš ir nenurodinės, ką ir kaip daryti. Bet tokios pozicijos jiems taip ir nepavyko išlaikyti.

JAV lietuvių vienybės šalininką P. Žadeikį gąsdino tautininkų atžvilgiu pasipylusi kritika seimo klausimu. Rašydamas P. J. Zuriui nuogąstavo, jog „yra pavojus kad vienybės sudarymo ir talkos darbas gali vėl iškrypti ir Lietuvos reikalų rūpinimas nukentėtų“⁴⁷. Pirmiausia pasiuntinys išgyveno dėl tuo metu steigiamo JAV lietuvių bendro šalpos fondo. Todėl leido sau atkreipti dėmesį, kad seimo iniciatoriai „per drąsiai užsimojo“ tautininkų suvažiavimą pavadinti „Amerikos Lietuvių Seimu“. Kad pavyktų išvengti nesusipratimų, pasiuntinys rekomendavo suvažiavimą, atstovausiantį tik daliai išievių, pavadinti „seimeliu“ ir tartis su sandariečiais dėl atkūrimo vieningos organizacijos, kuri „apimtų demokratinius ir tautinius siekimus“. Be to, dar ranka užrašė ant siunčiamo laiško, jog geriausia būtų, norint pasirošti susijungti su sandariečiais, atidėti seimelį⁴⁸. Tokią pasiuntinio poziciją dieną prieš tai suformavo L. Šimutis su N. Rasteniu – jie 1944 m. sausio 19 d. Vašingtone kalbėjosi su P. Žadeikiu ir pasiuntinybės patarėju Juozu Kajecku tautininkų šaukiamo seimo klausimu. Abu diplomatai sutiko, kad tautininkai

⁴⁵ 1943 12 23 J. Budrio konfidencialus raštas Nr. 5404 *Tautininkų Seimas* P. Žadeikiui į Vašingtoną. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 2.

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ 1944 01 20 P. Žadeikio laiško (asmeniškai – ne spaudai) P. J. Zuriui į Lakewood, Ohio nuorašas. *Ten pat.*, l. 15.

⁴⁸ *Ten pat.*

neturi teisės savo seimo vadinti „Amerikos lietuvių seimu“⁴⁹. Reikia pasakyti, kad pasiuntinio pozicija seimo atžvilgiu nepatiko tautininkų vadovams. Tai gerai atspindi K. Karpiaus sausio 23 d. laiškas P. Žadeikiui, kuriam priekaištaujama, kad labiau palaikantis ALT nei tautininkų veiklą⁵⁰.

Tačiau sausio 25 d. P. Žadeikis, kaip ir konsulai, gavo kvietimą dalyvauti seime. Pasiuntinys jau rekomendavo generaliniam konsului J. Budriui nuvykti į renginį ir „savo akimis pamatyti kas ir kaip ten bus daroma“, perduoti linkėjimus, kad „Seimelis suvaidintų vidurio srovės vienijimo misiją“. Pats dar nebuvo apsisprendęs, nes laukė tautininkų vadovų atsakymo į laiškus. Atsakymai turėjo lemti, ar verta dalyvauti tautininkų seime⁵¹. Be to, savo laiške dr. T. S. Tamošaičiui, LVS pirmininkui, pasiuntinys iš tautininkų pasigedo platesnės informacijos apie renginį bei „artimesnio kontakto su seimo sumanytojais“. Jau nekaltant apie skubotą seimo sušaukimą, nepaliekant laiko JAV lietuvių organizacijoms pasiruošti. P. Žadeikis pabrėžė, kad vasario 5 d. bus „užimtas kitais reikalais“ ir renginio posėdžiuose negalės dalyvauti⁵². Bet apie vasario 6 d. (antrąją seimo dieną) neužsiminė, palikdamas ją sau kaip rezervą.

Laiškuose iš P. J. Zurio, T. S. Tamošaičio ir K. Karpio aiškėja tautininkų didelis noras seime matyti Lietuvos pasiuntinį ir konsulus. Tautininkų vadai baiminosi, jeigu P. Žadeikis atsisakytų dalyvauti, katalikams ir socialistams būtų džiaugsmo ir įrodymas, kad „nenorite su mumis skaitytis (...), kad Lietuvos Ministras tautininkus ignoravo“. Jie priminė, kad pasiuntinys ir konsulai dalyvavo ALT sušauktoje Pitsbergo

⁴⁹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. sausio 19 d. *LTSC / PLA*. Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1944 m. dienoraštis, l. n.

⁵⁰ 1944 01 23 K. Karpio iš Klivlando laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 16–17.

⁵¹ 1944 01 27 P. Žadeikio raštas Nr. 122 „Vas. 5 A. L. Seimas“ ir Lithuanian Situation J. Budriui į Niujorką. *LCVA*, f. 658, ap. 1, b. 61, l. 21.

⁵² 1944 01 31 P. Žadeikio laiško (oro paštu) Nr. 144 T. S. Tamošaičiui ir K. Karpiui į Klivlandą nuorašas. *Ten pat*, l. 26.

konferencijoje⁵³. Tautininkai pažadėjo, kad jokių kovingų pasisakymų prieš kitas JAV lietuvių sroves seime nebus. Priešingai, užtikrino, kad seimas prisidės prie visų patriotiškai nusiteikusių srovių vieningumo Lietuvos talkai. Be to, priminė, kad ir pats P. Žadeikis pasisakydavo už tai, jog „Lietuvos vadavimo darbas turėtų eiti srovių iniciatyva“. Tautininkams atrodė, kad gerų rezultatų pasiekti galima ir atskirai srovėms dirbant. Kreipdamiesi į pasiuntinį jie sakė, kad tautininkai negalėjo su katalikais ir socialistais susitarti, tai dabar jie dirba „kaip srovė savo darbą, paraleliai, bet vienam ir tam pačiam tikslui“. Ir todėl tautininkų pastangos taip pat turi „užsitarnauti Tamstos dėmesio ir paramos“⁵⁴. Matyt, atsakymai ir išsakytos mintys tenkino Lietuvos pasiuntinį. Jis vasario 3 d. nusprendė atvykti į Niujorką seimo antrą dieną, t. y. vasario 6 d. Apie savo sprendimą telefonu pranešė A. Oliui⁵⁵.

4. Seimo pravedimas ir nutarimai

Seimą vasario 5 d. rytą „Pennsylvania Hotel“ Niujorke atidarė (ir vėliau buvo išrinktas vadovauti seimo darbui) A. Olis. Per dvi dienas į seimą atvyko dalyvių iš 21 valstijos ir paskutinę dieną jau buvo registruota daugiau nei 400. „Dirva“ skelbė, kad dalyvavo 402 žmonės (195 organizacijų atstovai, 207 – pavieniai iš įvairių kolonijų), „Vienybė“ nurodė 404 žmones, o katalikiškas „Darbininkas“, remdamasis Niujorko angliškų laikraščių informacija, rašė, jog dalyvavo 500 žmonių⁵⁶. Seimas subūrė visų pagrindinių tautinių centrų ir organizacijų atstovus

⁵³ 1944 01 28 P. J. Ziurio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Ten pat*, l. 23; 1944 02 01 S. T. Tamošaičio ir K. Karpio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Ten pat*, l. 28.

⁵⁴ *Ten pat*.

⁵⁵ 1944 02 01 S. T. Tamošaičio ir K. Karpio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *Ten pat*, l. 28 (ant šio gauto rašto P. Žadeikio ranka pieštuku užrašyta informacija A. Oliui).

⁵⁶ Dalyvavo 402 Delegatai. *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Amerikos lietuvių seime, New Yorke, dalyvavo 404 delegatai ir daug svečių. *Vienybė*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Tautininkų Masiniame Susirinkime Dalyvavo 500 žmonių. *Darbininkas*. 1944, vasario 8, Nr. 11, p. 2.

iš įvairių valstijų. Suprantama, nedalyvavo ALT vadovai, katalikiškų organizacijų ir socialistų, išskyrus Susivienijimo lietuvių Amerikoje, atstovai. Nekalbant apie komunistuojančius JAV lietuvius. Būtina pastebėti, kad tautininkai iki renginio nerimavo dėl būsimo dalyvių skaičiaus seime. Tai siejo ir su seimo sėkme. 1944 m. sausio 2 d. laiške tautininkų veikėjams seimo klausimu K. Karpus rašė: „Mes turime turėti nors 300 delegatų, kad proporcingai viršytume Tarybininkus, nes jie trys – socialistai, katalikai ir sandariečiai – turėjo apie 400 delegatų“⁵⁷.

Seime dalyvavęs generalinis konsulas J. Budrys akcentavo keletą svarbių momentų. Anot jo, „pastebėta, kad priešingai būgštavimams, tame seime nebuvo puolamos ir niekinamos kitos srovės“. Atkreipė dėmesį, kad dalyvavo ir dalis žmonių, kurie buvo ir Pitsbergo konferencijoje. Kaip antai aktyvus Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje veikėjas dr. Motiejus J. Colney iš Voterberio (Konektikutas, Vermontas), atvykęs su žmona. Jis pareiškė: „Dalyvausiu bet kokiam Amerikos lietuvių judėjime, kuris tik nori padėti Lietuvai laisvę atgauti, o į aukštas politikas gilintis nei laiko, nei noro neturiu. Kaip ir daugelis Amerikos lietuvių esu nepatenkintas Amerikos Lietuvių Tarybos snaudimu, kuri jokio didesnio darbelio iki šiol neatliko...“ Šį iškalbingą pasisakymą J. Budrys siejo su daugelio JAV lietuvių nuotaikomis⁵⁸. Šis seimas išsiskyrė iš kitų panašių renginių ir tuo, kad čia aktyviau pasireiškė lietuviai, jau gimę JAV. Būdami visaverčiai JAV piliečiai (priešingai nei tie, kurie pilietybę įgijo atvykę), kalbantys angliškai be akcento, turėjo didesnę galimybę prieiti prie svarbių valdžios įstaigų, prie angliškos spaudos. Seimas gavo JAV visuomenėje didesnę reklamą⁵⁹.

⁵⁷ 1944 01 02 K. Karpiaus rašto „Gerb. Tamsta...“ nuorašas (gavo V. Širvydas). *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

⁵⁸ Lietuvos Generalinio Konsulato New Yorke Amerikos Lietuvių Seimo (Amerikos Lietuvių Tautininkų) įvykusio New Yorke, Penssylvanija viešbutyje, 1944 m. vasario 5 ir 6 dienomis APŽVALGA. *LCVA*, f. 668, ap. 1, b. 211, l. 1.

⁵⁹ *Ten pat*, l. 2.

Lietuvių išeivijai seimo darbą plačiau aprašė tik tautininkų spauda. Oponentai, jeigu užsiminė, tai tik kritikavo. Ypač buvo nepatenkinti, kad tautininkai kalba visų JAV lietuvių vardu⁶⁰. Daugiau dėmesio šiam renginiui skyrė JAV angliška spauda. Laikraščiai „The New York Times“, „New York Journal-American“, „New York Sun“, „New York Herald Tribune“, „World-Telegram“ apie seimą rašė net po kelis kartus, pabrėždami, kad lietuviai griežtai stoja prieš Maskvos planus⁶¹.

Seimas pradėtas Lietuvos ir JAV himnais, grojo kompozitorius Antanas Vanagaitis, giedojo M. Kižytė, B. Darlys ir A. Vasiliauskas. Sveikinimo kalbą Niujorko mero vardu pasakė miesto tarybos pirmininkas Newboldas Morrisas ir iš Vašingtono atvykęs Iždo departamento atstovas Williamas C. Fitzgibbonsas. Abu reiškė viltį, kad Lietuva vėl bus laisva ir nepriklausoma, gyrė lietuvius už jų geras pastangas perkant karo paskolos bonus. Seimo atidarymas ir jų kalbos buvo transliuojamos per WNYC radiją (Niujorko miesto radijo stotį). Žodį tarė seimo rengimo komisijos pirmininkas ir RTC pirmininkas Vytautas Abraitis bei LVS pirmininkas S. T. Tamošaitis. Seimo pirmininkas A. Olis į prezidiumą pakvietė kaip vicepirmininkus V. Abraitį, S. T. Tamošaitį, P. J. Zurį (Žiūrį), kaip sekretorius K. Karpių, J. Sagį, Oną Valaitienę ir A. A. Tutlį. Sustoję visi pagerbė tragiškai mirusį prezidentą A. Smetoną. Sveikinimo kalbas pasakė Sofija Smetonienė, generalinis konsulas J. Budrys, SLA sekretorius M. J. Vinikas, Estijos atstovas E. J. Markus. Antrą dieną kalbėjo Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis. Renginyje kalbėjo Julius Smetona, Pranas Bajoras, Nadas Rastenis, P. J. Zuris, Williamas F. Laukaitis, Juozas Grišius, Juozas Bačiūnas, Hypatija Yčienė-Žiūrienė, Juozas Tysliava ir kt.⁶²

⁶⁰ Strazdas, St. Jau po „Seimo“, o Kas Daugiau? *Keleivis*. 1944, vasario 16, Nr. 7, p. 7.

⁶¹ Lietuvos Generalinio Konsulato New Yorke Amerikos Lietuvių Seimo (Amerikos Lietuvių Tautininkų) įvykusio New Yorke, Pennsylvania viešbutyje, 1944 m. vasario 5 ir 6 dienomis APŽVALGA. *LCVA*, f. 668, ap. 1, b. 211, l. 2.

⁶² Amerikos lietuvių seime, New Yorke, dalyvavo 404 delegatai ir daug svečių. *Vie-nybė*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Seimas New Yorke praėjo gražiai ir įspūdingai. *Tėvynė*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1.

Išėivijoje rezonanso susilaukė Lietuvos pasiuntinio P. Žadeikio sveikinimo kalba, pasakyta vasario 6 d. Pasipylus komentarams, konsulas P. Daužvardis rašė pasiuntiniui, jog apie jo pasakytą kalbą „yra visokių šnekų: tautininkai džiaugiasi, o kiti pyksta. Gal reiktų tą atitinkamai paaiškinti ponams tarybininkams“⁶³. Mat jiems užkliuvo P. Žadeikio kalboje pasakyti žodžiai ir „Vienybės“ redaktoriaus J. Tysliavos komentaras, kurį persispausdino „Dirva“. Redaktorius rašė, kad Lietuvos pasiuntinys pastebėjo, jog „yra trys srovės: viena nori, kad Lietuva būtų krikščioniška, kita – kad socialistinė. Bet trečioji srovė nori, kad Lietuva būtų lietuviška“. Anot J. Tysliavos, tai klasiška pastaba, bet, deja, yra dar ketvirta srovė, kuri nori, kad „Lietuva būtų rusiška“. Todėl nieko nuostabaus, pabrėžia jis, jog seime pageidauta bendrai dirbti su visais, išskyrus bolševikus⁶⁴. Tautininkų opozicija P. Žadeikio žodžius palaikė įžėidimu, tartum būtų buvęs pareikštas lietuviškumo nepripažinimas katalikams ir socialistams⁶⁵. Vėliau pasiuntiniui teko aiškintis akcentuojant, kad dalis spaudos jo žodžius suprato vienaip, o kiti – kitaip⁶⁶.

Laiškais ir telegramomis seimą sveikino Merilando valstijos gubernatorius Herbertas R. O’Conoras, Ilinojaus valstijos gubernatorius Dwightas H. Greenas, garsus radijo komentatorius H. V. Kaltenbornas ir kt.⁶⁷ Nuo pat seimo pradžios buvo siekiama JAV visuomenę supažindinti su Lietuvos laisvės klausimu.

⁶³ 1944 02 25 P. Daužvardžio iš Čikagos konfidencialus raštas Nr. 646 P. Žadeikiui. *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 42.

⁶⁴ Tysliava, J. Dabar (straipsnio iškarpa iš *Vienybės* 1944 02 11). *LCVA*, f. 658, ap. 1, b. 61, l. 50.

⁶⁵ Pastabos apie pastabą (straipsnio iškarpa iš *Naujienos* 1944 02 16) ir (straipsnio iškarpa iš *Amerika* 1944 02 25). *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 46, 47; „Nelaimingi žodžiai“. *Draugas*. 1944, kovo 3, Nr. 53, p. 4.

⁶⁶ 1944 02 (?) P. Žadeikio telegrama *Sandaros* redaktoriui M. Vaidylai (rankraštis). *LCVA*, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 40–41; 1944 03 04 P. Žadeikio laiško (ne spaudai) nr. 320 L. Šimučiui nuorašas (kopijos J. Budriui, P. Daužvardžiui ir kun. J. Končiui). *Ten pat*, p. 54–55.

⁶⁷ Žymūs amerikiečiai sveikino Amerikos lietuvių seimą. *Margutis*. 1944, vasario-februari 15, p. 9.

Seime tradiciškai sudaryta nemažai komisijų, buvo rengiamos ir priimamos rezoliucijos. Vienas iš svarbiausių nutarimų – surinkti milijoną parašų prašant JAV vyriausybės paramos Lietuvos nepriklausomybei. Parašus kartu su peticija buvo planuojama įteikti JAV prezidentui F. D. Rooseveltui. Kitas svarbus nutarimas – aktyvus JAV lietuvių dalyvavimas platinant JAV ketvirtą karo paskolą 1944 m. vasario 16 d. – kovo 31 d.⁶⁸ Seimas tikėjosi lietuviams išplatinti paskolos bonų už penkis milijonus dolerių. Pačiame seime pavyko parduoti bonų už 161 tūkst. dolerių (buvo žmonių, kurie įsigijo bonų už tūkstantines sumas. Pavyzdžiui, J. Bačiūnas – už 10 tūkst. dolerių). Seime nuskambėjo raginimas parašų rinkimą glaudžiai sieti su bonų pirkimu, nes tik taip būsią galima JAV valdžiai pagrįsti jos pagalbą atkuriant Lietuvos nepriklausomybę⁶⁹.

Seime pabrėžta, kad komisija, kuri rūpinsis surinkti milijoną parašų, taip pat bus atsakinga, kad valstijų gubernatoriai išleistų proklamacijas, skelbiančias Lietuvos nepriklausomybės 26 metų sukaktį. Pabrėžta, kad kelių valstijų gubernatoriai pažadėjo tai padaryti. Be to, tos komisijos uždavinys – pasirūpinti išleisti JAV pašto ženklą, simbolizuojantį Lietuvą. Kaip ir dera aktyviems JAV piliečiams, seimo organizatoriai seimo vardu pasveikino JAV prezidentą F. D. Rooseveltą ir JAV valstybės sekretorių Cordellą Hullą. Tuo pačiu juos informavo apie seimą.

Seimas patvirtino ir Lietuvos prezidento A. Smetonos paminimo fondą ir fondo komitetą. Numatyta, kad komitetas parengs savo

⁶⁸ Seime kalbėdamas savaitraščio „Tėvynė“, redaktorius Pranas Bajoras paminėjo, kad, remiantis informacija iš Vašingtono, lietuviai yra vieni iš pirmųjų tarp kitataučių, kurie daugiausia perka karo paskolos bonus (Lietuvos Generalinio Konsulato New Yorke Amerikos Lietuvių Seimo (Amerikos Lietuvių Tautininkų) įvykusio New Yorke, Pennsylvania viešbutyje, 1944 m. vasario 5 ir 6 dienomis APŽVALGA. *LCVA*, f. 668, ap. 1, b. 211, l. 3).

⁶⁹ Bus renkama Milijonas Parašų prašant Amerikos Valdžios Ginti Lietuvos Nepriklausomybę. *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Penki milijonai dolerių karo bonais, milijonas parašų už Lietuvos nepriklausomybę turi eiti ranka rankon. *Margutis*. 1944, vasario-februaro 29, p. 1.

statutą bei numatys būdus rinkti aukoms ateityje. Vienas iš fondo finansinių šaltinių tuo momentu buvo A. Smetonos fotografijų albumo platinimas⁷⁰.

Kitas svarbus klausimas – lėšos, reikalingos tautininkų politinei veiklai. Tradiciškai per renginį buvo renkamos aukos. Spauda skelbė, kad surinkta nuo 5500 iki 6500 dolerių („Dirva“ publikavo aukotojų pavardes). Prie šios sumos LVS pridėjo savo 5500 dolerių, anksčiau visuomenės suaukotų Lietuvos vadavimo reikalams. Laikraštis „Vienybė“ rašė, jog tautininkai gavo iš visuomenės „net 18 000 dolerių aukų“. Prie šios sumos pridėti 5000 dolerių, surinkti knygai „Timeless Lithuania“ išleisti⁷¹. Tiesa, pinigai buvo renkami parduodant šią knygą. Net seime suorganizuotas aukcionas, kur per varžytines parduota pirmoji atvežta į seimą knyga. Ją už 235 dolerius nupirko „Moterų vienybės“ organizacija iš Bruklino⁷². Tai spauda įvertino kaip moterų patriočių auką seimui ir pavyzdį kitiems. Be to, seime aptarta ir nutarta teikti piniginę paramą Lietuvos atstovybėms įvairiose šalyse, kurioms labiausiai jos reikia. Pavyzdys galėtų būti iki tol jau paremtas Lietuvos pasiuntinys Londone Bronius K. Balutis. Spaudoje, kreipiantis į JAV lietuvius, buvo publikuotas aukų, skirtų LVS, kuponas. Jame nurodyta, kam galima aukoti: Lietuvos vadavimo darbams, knygai „Timeless Lithuania“, nuo karo nukentėjusiems Lietuvos žmonėms, taip pat prašoma siųsti LVS nario mokesį. Aukojantiesiems reikėjo iškirpti kuponą, užpildyti (įrašyti ir vardą, pavardę bei adresą) ir kartu su auka siųsti LVS centrui į Klivlandą⁷³.

⁷⁰ Prez. Smetonos laidotuvių paveiksiai. *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 3.

⁷¹ Dalyvavo 402 Delegatai. *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Amerikos lietuvių seime, New Yorke, dalyvavo 404 delegatai ir daug svečių. *Vienybė*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1; Seimas New Yorke praėjo gražiai ir įspūdingai. *Tėvynė*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1.

⁷² Dapkutė, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 175; Už vieną knygą „Timeless Lithuania“ užmokėta net \$235.00! *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 3.

⁷³ Lietuvos reikalams auka. *Ten pat*.

Vienas iš svarbesnių nutarimų – Vieningos veiklos reikalų rezoliucija. Ją priėmė paskutinę seimo dieną. Rezoliucijoje pabrėžiama, kad „Seimas pilnai supranta ir įvertina vieningumo reikšmę Amerikos lietuvių visuomenėje Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo darbe, bet, taipgi stipriai pareiškia, kad Amerikos lietuviai laukia iš mūsų veikėjų ne vien tik vienybės, bet ir veiklos (...) Seimas pareiškia nepasitenkinimą tokia organizuota popierine vienybe, kuri nieko neveikia ir kartais net neigia ne tik pačią aktinę veiklą, bet net daro užpuolimus ant Nepriklausomos Lietuvos valdžios likučių ir veda polemiką spaudoje (...) Seimas rimtai apsvarstęs Lietuvos nepriklausomybės reikalą sudarė aiškią programą (...) išrinko Seimo nutarimams įgyvendinti Vykdomąjį Komitetą“, kurį įpareigojo vykdyti seimo nutarimus ir „dėti visas pastangas, kad mūsų visuomenė susitartų vieningam darbui Lietuvos Nepriklausomybei atstatyti“⁷⁴. Siekiant vienybės, vis dėlto neišvengta dokumente netiesioginės kritikos didžiausiai oponentei ALT. Tautininkų veikėjai savo laiškuose (Lietuvos atstovams arba susirašinėdami tarpusavyje) ne kartą pabrėžė, kad ALT nieko neveikia ir tik tuščiai priiminėja nutarimus bei kritikuoja tautininkus. Taigi, tokia rezoliucija jau iš anksto buvo pasmerkta kaip neįgyvendinama.

Seime buvo išrinktas vadinamasis JAV lietuvių visuomenės atstovų 17 asmenų Vyriausiasis vykdomasis komitetas seimo nutarimams vykdyti. Jį sudarė žymiausi tautininkų atstovai (spauda juos paskelbė), jie turėjo iš savo tarpo išsirinkti valdybą ir valdybos pirmininką⁷⁵. Seimo pirmininkas A. Olis pirmą dieną aiškiai pasakė, kad seimo tikslas „ne kelias rezoliucijas surašyti, o paskui išsiskirsčius vėl laukti, kol kas kitą Seimą sušauks, bet sudaryti aiškų planą ir išrinkti pastovias komisijas, kurios dirbtų Lietuvos atstatymo reikalui“⁷⁶. Valdybos visam

⁷⁴ Vieningos veiklos reikalų rezoliucija. *Dirva*. 1944, vasario 11, Nr. 6, p. 1.

⁷⁵ Vykdomasis komitetas. *Ten pat*.

⁷⁶ Lietuvos Generalinio Konsulato New Yorke Amerikos Lietuvių Seimo (Amerikos Lietuvių Tautininkų) įvykusio New Yorke, Pennsylvania viešbutyje, 1944 m. vasario 5 ir 6 dienomis APŽVALGA. *LCVA*, f. 668, ap. 1, b. 211, l. 3.

darbui koordinuoti sudėtis buvo vėliau paskelbta spaudoje: pirmininkas A. Olis, vicepirmininkai W. F. Laukaitis, Williamas Paschallis ir J. Tysliava, sekretoriai P. J. Zuris ir V. Abraitis, išdininkas dr. Motiejus J. Colney, išdo globėjai dr. B. K. Vencius ir A. C. Stokas⁷⁷. Galime sakyti, kad seimas JAV lietuvių tautininkų veiklą išplėtojo į platesnes erdves. Daugelio metų tautininkų vidaus diskusijos ir diskusijos su kitomis srovėmis tapo antraeilėmis, o prioritetas atiduotas politinei veiklai Lietuvos labai kuriant santykius su JAV valdžia ir anglakalbių visuomene. Ateitis parodė, kad ši veikla buvo perspektyvi pačių tautininkų konsolidacijai.

Dar vienas svarbus dalykas, kurio spauda nepaviešino – tai seimo sprendimas pavesti sudarytam vykdomajam komitetui „sušaukti ir visuotinį Amerikos lietuvių seimą“⁷⁸. Tai rodo, kad ir patys tautininkai sušaukto Niujorke seimo nelaikė visų JAV lietuvių seimu. Tuo labiau, kad seimą ignoravo tautininkams oponuojančios gausios išėivijos organizacijos. Įvardijimas „Amerikos lietuvių seimas“ buvo daugiau agitacinis, orientuotas ne į JAV lietuvių vadovus, bet į pačią išėiviją. Iš esmės tai buvo JAV lietuvių tautininkų seimas. Tačiau jis svarbus ne tik dėl nutarimų, bet ir dėl to, kad sujudino visą išėiviją – nuo šalininkų iki kritikų. Be jokios abejonės, seimo rezultatai buvo stimulas visiems aktyviau veikti politikos ir šelpimo srityse. K. Karpis rašė Vytautui Širvydui, kad tautininkai nutarė „neužkabinant opozicijos varyti savo darbą pirmyn ir visas jėgas dėti į tą darbą (...), kad labiau pasiektume visuomenės širdis savo darbais ir pasiryžimais, negu kitų kritikavimais“⁷⁹. Be to, jau aiškiai matyti tautininkų telkimasis. Tuo ir svarbus seimas, kad jis prisidėjo prie JAV lietuvių vidurio srovės atskirų grupių susiartinimo. Taigi, seimo dėka aiškiau išsikristalizavo,

⁷⁷ Išrinkta Lietuvių Delegacija Vykti į Washingtoną Lietuvos reikalais. *Dirva*. 1944, kovo 10, Nr. 10, p. 1.

⁷⁸ *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. Jonas Puzinas ir Jonas P. Palukaitis. Chicago, 1979, p. 284.

⁷⁹ 1944 02 25 K. Karpiaus laiškas V. Širvydui į Niujorką. *ALKA*. Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

tapo labiau sustyguota ir brandesnė patriotinė JAV lietuvių tautininkų politinė srovė šalia ALT.

Išvados

1. Antrojo pasaulinio karo metais, ypač paskutiniu jo laikotarpiu, pastebima JAV lietuvių tautininkų srovės konsolidacija ir suaktyvėjimas politinėje srityje. Tačiau šie klausimai ir tautininkų pasiekimai dar plačiau ir giliau netyrinėti, nors šaltinių pakanka. JAV tautininkų grįžimas į Amerikos lietuvių tarybos gretas 1948 metais ir užimtos svarbios pozicijos šioje organizacijoje rodo, kad tautinė srovė tampa įtakinga jėga JAV lietuvių visuomenėje.

2. Po reikšmingos Amerikos lietuvių konferencijos 1943 m. Pitsberge ALT vadovybė pristabdė aktyvią veiklą. Tuo pasinaudodami oponentai tautininkai (Antanas Oliš, Kazys Karpis, Vytautas Abraitis ir kt.) pareiškė, kad sparčiai keičiasi padėtis Rytų fronte, Lietuvai gresia antroji bolševikinė okupacija, tad JAV lietuviams reikia aktyviau remti Lietuvos laisvinimo procesą. Naujos karinės ir politinės sąlygos Rytų Europoje, anot tautininkų, verčia šaukti Amerikos lietuvių seimą, o jis parengtų bendrą visų JAV lietuvių politinės veiklos ir Lietuvos rėmimo programą, aktualią naujomis – 1944 metų, sąlygomis. Kartu buvo bandoma pakelti JAV lietuvių tautininkų prestižą išseivijos akyse ir labiau telkti pačią tautinę srovę.

3. Amerikos lietuvių seimo idėja tuo metu nebuvo priimtina ALT. Jos vadovybė (Leonardas Šimutis ir ypač Pijus Grigaitis) laikėsi nuomonės, kad konferencijoje Pitsberge priimti visi reikiami sprendimai ir nėra reikalo jų dubliuoti ir skaldyti išseiviją. Jiems tai ne Amerikos lietuvių seimas, o tik JAV lietuvių tautininkų suvažiavimas, nes didžiosios JAV lietuvių organizacijos, tokios kaip katalikų ir socialistų, nesiruošė tame renginyje dalyvauti. Piktinasi, kad tautininkai kalba visos išseivijos vardu. Lietuvos atstovai JAV iš pradžių taip pat laikėsi neigiamos pozicijos tokio renginio atžvilgiu, bijodami JAV valdžios

neigiamo atgarsio ir išėivijos skilimo gilinimo; nuolat siekė tautininkus sugrąžinti į ALT.

4. Amerikos lietuvių seimas, iš esmės JAV lietuvių tautininkų suvažiavimas, įvyko 1944 m. vasario 5–6 dienomis Niujorke. Dalyvavo daugiau nei 400 žmonių ir ne vien tautininkų. Priimti nutarimai betarpiškai siejosi su tautininkų pastangomis, pasitelkiant JAV valdžią, siekti Lietuvai nepriklausomybės: išsipareigota per trumpą laiką paskatinti JAV lietuvius nupirkti ketvirtos karo paskolos obligacijų už 5 mln. dolerių; surinkti 1 mln. parašų remiant Lietuvos valstybingumą; atskirose valstijose pasiekti, kad vietinė valdžia viešai paminėtų 26-ąsias Lietuvos nepriklausomybės metines. Pagerbtas tragiškai žuvęs prezidentas Antanas Smetona. Iškeltas tikslas sušaukti Visuotinį Amerikos lietuvių seimą.

5. Seime sudarytas Vyriausiasis vykdomasis komitetas išrinko 17 narių valdybą, jai vadovauti pavesta advokatui A. Oliui. Valdybos tikslas prižiūrėti seimo nutarimų vykdymą. Priimti nutarimai ir jų vykdymas buvo naudingi Lietuvai ir lietuviams skleidžiant informaciją JAV visuomenei, raginant JAV valdžią nepripažinti Lietuvos okupacijos. Seimas konsolidavo JAV lietuvius tautininkus. Jų veikla tapo brandesnė, pagrindinis dėmesys buvo nukreiptas ne į vidaus problemų sprendimą ar ginčus su kitomis srovėmis, o į politinę veiklą.

6. Lietuvos atstovai JAV (pasiuntinys Povilas Žadeikis ir konsulas Jonas Budrys) pakankamai pozityviai įvertino seimą (jau jam įvykus), pabrėžė jo pastangas nušviesti Lietuvos problemą angliškoje spaudoje; atkreipė dėmesį į gausų dalyvių – JAV piliečių, gimusių Amerikoje – aktyvumą ir jų ryšius JAV visuomenės ir politikos sluoksniuose; akcentavo priimtas rezoliucijas, kurias tautininkai pradėjo įgyvendinti. Diplomatomams gerą įspūdį padarė seimo organizatorių atsisakymas kritikuoti oponentus bei pasisakymas už bendrą visų JAV lietuvių politinę veiklą siekiant Lietuvai nepriklausomybės.

NATIONAL WAR BOND COMMITTEE

AMERICANS OF LITHUANIAN DESCENT

6820 Superior Avenue Cleveland 3, Ohio

Vasario 25, 1944

National Committee:

V. Ambrozevicius
A. M. Augunas
Jurgis Barstis
J. J. Bachomas
Ona Ceplinkas
Charles S. Cheleden
Dr. M. J. Colney
Thomas J. Cabelus
Stephanie C. Doucan
Simas Gudas
J. J. Grish
Juozas Garuva
Dr. J. Jonikaitis
Vincas F. Jankauskas
Joseph Kavalauskas
P. P. Jaras
John Klika
K. S. Karpus
V. A. Kersevicius
R. Krucas
J. L. Kasmauskas
Marie Milunaitis
Antanas Mikalauskas
Mary Mischik
Anthony Miecek
Mrs. S. Mockus
Anthony A. Ollis
William Paschall
Victor Pertriks
Julia M. Rastenis
Charles Strikulis
Mrs. J. J. Sims
Dr. J. J. Sims
J. J. Smallis
A. C. Stokna
Jonas Tarela
A. S. Trečiokas
Mrs. A. Tumavicius
J. P. Uviek
Jonas Valaitis
Antanas Vanagnaitis
K. Zedeiko
Mrs. P. J. Zaris
Juozas Zilevicius

Gerbiamas Lietuvi:

Amerikos Lietuvių Seime, kuris įvyko Vasario 5 ir 6, 1944, New Yorke, buvo nusitarta vykdyti \$5,000,000 Karo Bonų Vajų tarp Amerikos Lietuvių. Vajus prasidėjo su Lietuvos Nepriklausomybės šven- te, Vasario 16-ta, ir tęsis iki Balandžio 30 dienos.

Šis vajus yra vykdomas su pritarimu United States Treasury Department. Kartu su šiuo laišku pridame ir Treasury Departmento laišką, kuriame raginami visi Amerikos Lietuviai renti šį "LITHUANIAN WAR BOND DRIVE". Taipgi pridame porą oficialių blankų kurias prašome naudoti kada pirksite Karo Bonus. Ant tų blankų matysite pažymėta viršminėtas "Lithuanian War Bond Drive", — taip kad nežiurint kur pirksite sau Karo Boną naudojant šią blanką, Lietuviai už tai gaus kreditą. Tik nepamirškite nuo apačios blankos nu- plėšti "Record Receipt" ir prisiųsti mums atgal šiuo adresu: National War Bond Committee, Americans of Lithuanian Descent, 6820 Superior Avenue, Cleveland 3, Ohio.

Kviečiame visus ir visas į talką kad šis darbas būtų sėkmingai pravestas. Kviečiame ir Lietuvių Karo Bonų Komitetus visose kolo- nijose prisidėti prie šio vajaus. Prašome Tamstos patarpininkauti kur galima pagelbėti šiam reikalui, ir jeigu nurodysite reikalą, mums bus malonu prisiųsti daugiau Karo Bonų Blankų kiek jų Jums ten reika- linga, kad perkant Karo Bonus eitų naudai "Lithuanian War Bond Drive".

Nusistatykite kuodaugiausia išpirkti Karo Bonų kad Amerika greičiau laimėtų karą ir mūsų sunai greičiau galėtų grįžti namon.

Su geriausiais linkėjimais, pasiliekame

NATIONAL WAR BOND COMMITTEE
Americans of Lithuanian Descent

6820 Superior Ave., Cleveland 3, Ohio.

JAV lietuvių tautininkų kvietimas pirkti JAV karo paskolos obligacijas (bonus).
Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 656 Ap. 4 B.334 L.45.

THE MEETING OF THE NATIONALIST AMERICAN LITHUANIAN SEIMAS ON 5–6 FEBRUARY 1944 AND ITS SIGNIFICANCE

JUOZAS SKIRIUS

Summary

Key words: Lithuanians in America, nationalists, American Lithuanian Seimas, 1944, Roman Catholics, Antanas Olis, Leonardas Šimutis, Kazys Karpius, Povilas Žadeikis .

Despite the amount of available sources, the activity of Lithuanian nationalists in America during World War II has not been sufficiently explored. This community was particularly active in the USA during the war, especially in the field of propaganda spread by their political organisation “Union for Saving Lithuania”. The idea to organise a meeting of American Lithuanian Seimas was introduced when such signs as inactivity of the American Lithuanian Council and the fast-changing situation on the Eastern Front suggested that Lithuania was under threat of a second occupation by the Soviet Union. Therefore, the goal of the meeting was to get ready to fight for Lithuania’s independence as well as to unify Lithuanian nationalists and improve

their image among Lithuanian Americans. The meeting took place on 5–6 February 1944 in New York City and, despite being more of a meeting between American nationalists, was considered a success by Lithuanian diplomats. The decisions made during this event had impact on the destiny of Lithuania and its citizens. The information regarding Lithuania’s situation, which was spread among the American society, contributed to the decision of the American authorities not to acknowledge the occupation of Lithuania. The meeting of the Seimas also consolidated the American Lithuanian nationalists, who started orienting their efforts towards political activities and the issue of Lithuania’s destiny rather than their own issues or disputes with other movements.

Įteikta 2021 m. sausio 17 d.